

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Prisiminti niekad nekenkia

Todėl, kad žmonijos istorijoje net ir kai kurie skaudžių įvykių faktai ilgainiui apsitraukia komiška plėvele. Prisiminus verčia nusišypsot. O šypsniš tik pagražina veidą. Ir savižautai nekenkia.

Turiu minty laišką Čikagos „Drauge“ (2013, balandžio 20 d.). Šio garbaus išeivio pavardės neminiu. Esmė tik antraštė – „Kai ko geriau neprisiminti“. Rašo apie skaudaus laikotarpio pradžią – 1940-uosius. Tada, sovietams įsibrovus į Nepriklausomą Lietuvą, poetė Salomėja Nėris buvo komunistų įpareigota parašyti „Poemą apie Staliną“. Poemą ji sukūrė tikrai išpūdingai, berods, per vieną naktį – talento ir kairiųjų pažiūrų įkvėpta. Skambia lietuvių kalba ir pakiliomis figūromis pašlovino mūsų Tėvynės pavergėją – didžiulės TSRS diktatorių. Neturiu jos teksto po ranka. Rodos, bylojo apie saulės atnešimą tada politinių machinacijų įbaugintai Lietuvai. Saulėto birželio diena.

Suprantu, Antrojo pasaulinio karo bėgliui šis istorinis faktas mūsų kultūroje ir politikoje tebėra užstrigusi ašaka. Čia žmogus tiesiog pataria to neprisiminti. Juk mes irgi retai minime, kad Vytautas Didysis jojo pas kryžiuočius, ieškodamas karinės paspirties kovai prieš kitus Lietuvos kunigaikščius – jo varžovus. O kryžiuočių ordinas tada gi užpuldinėjo mūsų žemes, degino pilis, sodybas, varė į vergiją suimtus darbingus lietuvius. Tada – ugnimi ir kalaviju. Prąjusiame amžiuje – klasta, tankais ir persekiojimu.

Tai gi garbus lietuvis tiesiog bara Iną Aleksaitienę, straipsnio „Drauge“ (2013 balandžio 13 d.) autorę ir poetės S. Nėries memorialinio muziejaus Palemone direktorę, kodėl ji nepaminėjo nelemtos odės Stalinui ir tolimesnio poetės kolaboravimo su sovietais. Anų metų Nėries laikysenai išryškinti cituoja Bostono Lietuvių enciklopediją, kur kruopščiai išdėstytos visos S. Nėries nuodėmės tautai. Yra įsitikinęs, kad „nusišėdėjo“ ir muziejaus vedėja, nes poetės palankumas komunistams jos straipsnyje nutylimas ir turbūt to palankumo įrodymų nerastume ir muziejuje. Tai, manau, teisingas priekaištas, tačiau kažkaip nesiderina su pateiktu paantrašėje patarimu – to įvykio neprisiminti. Tai kaip čia dabar? O iš tiesų tai tik psichologinė sąvokė: ko nors norint, sakyti ne...ne...ne.

Man regis, anas poetės ideologinis polėkis vertas ne pasmerkimo, bet išmintingo supratimo. 1940-ųjų vasarą daug kas Lietuvoje įsivėlė į nuolaidas, nesipriešinimą, bendravimą, net į liaupses įsibrovėliams iš Rytų. Ar nors viena kulkė buvo iššauta ginant mūsų valstybę? Ne! Negirdėjau. Daug kur miestuose žmonės, užklupę staigaus perversmo, ėjo į komunistų režimą ir

Lietuvos kariuomenės paradas Katedros aikštėje 1939 m. lapkričio mėnesį

Staliną šlovinančius mitingus. Klausėsi, kaip ten paileiui oratoriai dergia buvusią „buržuazinę“ valdžią. Pabėgusio prezidento pavardė tapo nuolatinio užgauliojimo objektu.

Stovėjau ir aš mitinge Vileišio aikštėje, Kaune. *Mea culpa*. Sakoma, daug kas ėjo iš smalsumo. Ir vėliau balsavo, nes be atžymos pase galėjo įkliūti kaip liaudies priešas. Skaitlingais būriais lankė raudonarmiečių beveik kas vakarą rengiamus koncertus: lauke, salėse, talpioje Kauno sporto halėje. Pritarimo atlikėjams nestigo: solistai ir „Kazačioko“ šokėjai buvo puikūs. Ir dainos nostalgiskai smingančios. Ypač tenorų ir baritonų. Rodė lauke filmus – dainingus, komiškus. Manding, tegul džiaugiasi „išlaisvinta“ Lietuvos liaudis.

Gal aš, tuomet tik baigęs gimnaziją, šneku neįžvalgiai apie jauseną visoje Lietuvoje. Niekas tąsyk nenujautė, kaip „išvaduotojai“ elgsis vėliau. Juk šalies valdymo vairą vis tiek perėmė savi, lietuviai, kad ir komunistai. Lyg ir užsimezgė naujas socialistinis rytoj. Ir kas nuostabu: Lietuva atgavo savo istorinę sostinę Vilnių. Mūsų kariuomenė žygiavo jo gatvėmis taikiai, su maršais. Knieti priminti, kiek žinau, lietuvių karių šautuvai tylėjo, kai sovietų tankai brovėsi į mūsų nepriklausomą valstybę. Jiems buvo įsakta nešaudyti.

Manau, ir gerai, kad nesipriešino, nes tuo metu tarptautinis teisingumas buvo totaliai pasidavęs galingųjų valiai. Šie pasirašinėjo sutartis ir nepuolimo paktus ir savo nuožiūra savinosi silpnųjų kaimynų teritorijas. Tada kovai už laisvę mažai tautai aukoti savo jaunolyną būtų buvusi savizudiška kvailybė. Be to, kairysis socialistinis tautos sparnas perdėm entuziastingai pakrypo komunistų „išvaduotojų“ pusėn. Prikliausiau ir aš neturtingiausiųjų luomui (be jokios medicininės pagalbos, kamuojamas dantų skausmo), bet visada, kaip moksleivis, gerbiąs Nepriklausomos valstybės vyriausybę. Su Jono Basanavičiaus portretu ant sienos. Patriotizmas siejosi su jaunystės romantika.

Tai gi poetės odės pavergėjui absurdu tada gyveno žymi dalis lietuvių, ypač miestuose bei miesteliuose, vargingesnio luomo piliečiai, o ir žmonės, bijoję iš Vokietijos gresiančio genocido.

Tada gi nežinojom, kokį repertuarą mūsų tautai numatė Stalino vadovaujama partija vėlesniam laikui, pavyzdžiui, kad ir kitai vasarai. Nenujautė to ir mūsų literatūros klasikė Salomėja Nėris. Nenujautė joks kitas į socialistinę kairę pasišovęs gabus literatas ar menininkas.

Nukelta į 8 psl.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2015 m. suteikė 15 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Pranas Visvydas. Prisiminti niekad nekenkia • 2-as psl. Jūratė Kuodytė. Emilijos Vileišienės minėjimas • 3-as psl. Šalies kultūrinė diplomatija – vienas reikšmingiausių veiksnių. Pokalbis su Linu Linkevičiumi • 4-as psl. Ateitis, menas ir grybiena... Tai „Zooetika“. Apie N. ir G. Urbonų meno kūrinį, eksponuojamą ŠMC, Vilniuje • 5-as psl. Henrikas Nagys. Eilėraščiai • 6-as psl. Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Buona sera • 7-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Lietuvianis sugrįžta, arba trys Liudvikai (3) • 8-as psl. Kultūros kronika

Kitame numeryje: Lietuvos Katalikų mokslo akademijos akademikai • Šiemetis Lietuvos muziejų kelias

Emilijos Vileišienės minėjimas Vilniuje

JŪRATĖ KUODYTĖ

Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų partijos kelių narių iniciatyva rugsėjo 26 dieną Rasų kapinėse buvo paminėtos Emilijos Vileišienės mirimo 80-osios metinės. Vilniaus sueigos vicepirmininkas Petras Mendeika prie Emilijos Jasmontaitės-Vileišienės kapo susirinkusiems priminė šios asmenybės indėlį į lietuvių gaivinimą carinės Rusijos, vokiečių ir lenkų okupuotame Vilniuje, pažymėdamas, kad ir šiais laikais tautiškumui ir patriotizmui kyla pavojus, tad yra svarbu gręžtis į tokias šviesias asmenybes ir iš jų mokytis drąsos, atkaklumo, ginant lietuvišką reikalą.

Viena iš minėjimo iniciatorių, Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų partijos narė Rasa Baškienė skaitė pranešimą, kuriame supažindino su svarbiais visuomenininkės ir didžios patriotės E. Vileišienės biografijos faktais: „Prieš 80 metų šioje vietoje buvo gausi minia, lydėjusi Emiliją Vileišienę į paskutinę kelionę, jos karstą nešė lietuviai studentai, kurie ją labai mylėjo ir gerbė, nes ji globojo ir rėmė jaunimą, siekiantį mokslo. Buvo paskelbtas kelių savičių gedulas“. Pranešėja priminė, kad Antano ir Emilijos Vileišių šeima buvo viena aktyviausių legalios tautinės veiklos organizatorių XIX–XX amžių sandūroje. Caro valdžiai ribojant bet kokias draugijas, lietuviams buvo leista kurti tik savišalpos ir labdaros organizacijas.

Vadinamieji Vilniaus apaštalai, kuriems priklausė būrelis lietuvių inteligentų, ėmėsi kurti lietuvišką savišalpos draugiją, kurios pirmininku tapo Antanas Vileišis. Draugija teikė pagalbą į Vilnių atvykusioms lietuvių merginoms, įkūrus dviklasę lietuvišką mokyklą rūpinosi jos išlaikymu. Pati neturėdama savų vaikų, Emilija Vileišienė tapo savotiška vaikų, kurie čia pateko, motina: auklėjo juos, ieškojo kuo apmokyti ir kaip išmokyti. Dirbo kartu dr. Jonu Basanavičiumi. Ji buvo viena iš tų, kurie reikalavo, kad Vilniuje būtų lietuviškos pamaldos; ir tikslas buvo pasiektas – 1901 metais lietuvių religiniams poreikiams buvo paskirta Šv. Mikalojaus bažnyčia.

Pirmojo pasaulinio karo metais E. Vileišienė ypatingai rūpinosi karo pabėgėliais, ieškojo patalpų jiems pri-

Rasa Baškienė sako kalbą prie Emilijos Vileišienės kapo

siglausti, atliepti jų poreikius. Buvo įkurtas Tatjanos komiteto Vilniaus skyrius, kurio iniciatyva E. Vileišienė vyko į Peterburgą. Čia ji susitiko ir bendravo su cariene Aleksandra, šio susitikimo rezultatas – gauta didžiulė suma pinigų, ji buvo panaudota karo pabėgėlių Vilniuje reikalams.

Keičiantis miesto valdžioms, nepaisydama politinių aplinkybių, Emilija Vileišienė aktyviai lankė lietuvių kalinius, nešė jiems maisto. Kartu su mergaičių bendrabučio Aušros Vartų g. 12 auklėtinėmis slaugė sužeistuosius, nešė siuntinius kaliniams. Lenkai jos labai nemėgo, nes ši moteris buvo tiesi, sakydavo, ką galvoja, nebijodama dėl to nukentėti. O ir nukentėjo. Buvo net uždaryta į kalėjimą. Pretekstas

formalus – dėl nesutvarkyto šaligatvio prie mergaičių bendrabučio Aušros Vartų gatvėje. Nežinomam geradariui pasiūlius pinigų išpirkti Vileišienę, sumokant baudą, ši užprotestavo, ragindama geriau tuos pinigus skirti mergaičių reikmėms bendrabutyje, o ji baudą atsėdėsianti kalėjime.

Rasa Baškienė papasakojo legendą, esą pats Pilsudskis skolingas p. Emilijai už gyvybės išgelbėjimą. Mat caro kareiviai jo ieškojo, ir kai jis užsuko pas Vileišius, Vileišienė pasiūliusi jam pasislėpti jos kambaryje, o Antanas Vileišis kareiviams pranešė, kad jo žmonos negalima trukdyti, nes ji yra „padėtyje“. Taip Pilsudskis išsigelbėjo. Paskui jos vis klausdavęs, kuo galėtų jai atsidėkoti, o ši atsakydavusi: „Atiduok Vilnių Lietuvai“. Po vyro mirties E. Vileišienei teko dirbti, nes lenkų valdžia jai pensijos neskyrė. Taigi ėmėsi vadovauti mergaičių bendrabūčiui Aušros Vartų g. 12.

Vienos šio bendrabučio auklėtinės sūnus, Romas Jaloveckas iš dėkingumo ir pagarbos už savo motinos globą ir auklėjimą pasirūpino E. Vileišienės paminklo sutvarkymu. Vileišių giminaitė Reda Tursaitė papasakojo, kad vieno apsilankymo Rasų kapinėse metu apie 1974 metus rado paminklą nuvirtusį ant tako, o kryžius buvo pavogtas. O koks gi paminklas be kryžiaus?! R. Jalovecko rūpesčiu paminklas buvo sutvarkytas.

Pasak Rasos Baškienės, vienas faktas ypač byloja, kad E. Vileišienė buvo nuosekli savo pažiūrose dėl kovos už lietuvių

bės puoselėjimą. Jau būdama garbaus amžiaus ji laivu plaukė į Ameriką rinkti aukų lietuviams, siuntė pinigus įvairioms draugijoms į Lietuvą. Prabuvusi pas tautiečius pusantrų metų, ji griežtai atsisakė tėvynėn grįžti laivu, ant kurio plazdėjo Lenkijos vėliava. Rasa Baškienė prisipažino, kad ją asmeniškai ši išpūdinga asmenybė labai palietė; Rasa Baškienė pasidžiaugė, kad šiandien Lietuvoje dar yra Emilijos Vileišienės idėjų pasekėjų. „Ji liko kaip mūsų žemės druska, svarbi Lietuvos istorijai“.

Romas Jaloveckas prisiminė savo motinos pasakojimus apie Emiliją Vileišienę, sakydamas, kad tik iš jos ši galėjo išmokti etiketo, užsienio kalbų, mandagaus elgesio ir gražių manierų. Jis visada pagerbdavo jos atminimą, kartu su motina lankydamasis kapuose, o kai ši jau nebegalėjo vykti į Rasų kapines, pats uždegdavo žvakelę ant šios įstabios moters kapo.

TS-LKD nario Petro Mendeikos pakviesti sukalbėti malda „Tėve mūsų“, minėjimo dalyviai, sugiedoję giesmę „Marija, Marija...“ nuvyko į Šv. Mikalojaus bažnyčią, kur šv. Mišias aukojo kun. Aušvydas Belickas. Savo pamoksle klebonas kun. A. Belickas išskėlė moters svarbą lietuvių kovose už gimtosios kalbos ir krikščioniško tikėjimo išsaugojimą, priminė Emilijos Vileišienės ir jos bendražygių lietuvių inteligentų žygius dėl lietuviškų pamaldų Vilniuje, drąsą ir aukštą moralę – dalykus, kurie šiandien yra labai svarbūs Lietuvos visuomeniniame ir politiniame gyvenime.

„Iš praeities istorijos semiamės patirties ir kuriame savo ateitį. Man Emilijos Vileišienės istorija primena sovietmetį, laiką, kuriuo, nebijodamos pavojų, už tikėjimą ir tiesą kovoją daug moterų, patyrė daugybę persekiojimų, ištverė kalėjimus ir tremtį. Mes labiau žinome vyrų vardus, kurie dirbo dėl Lietuvos nepriklausomybės, lietuvių ir religijos laisvės, moterys lieka nuošaly. Tačiau tyliai dirbdamos jos padaro reikšmingus darbus“, – pamoksle kalbėjo kun. A. Belickas.

Po šv. Mišių klebonas mielai suteikė minėjimo dalyviams parapijos salę, į kurią susirinko Vilniečių ainių klubo nariai ir TS-LKD partijos Tautininkų frakcijos jaunimas. Renginio vedė Petro Mendeikos paprašyti testuoti savo išvalgas, Ainių klubo narė Jūratė Burkaitė priminė E. Vileišienės kritiką, skirtą okupacinės vokiečių karinės valdžios viršininkui grafui fon Pfeiliui, kai jis savo atsišaukime Vilniaus miesto gyventojams pavadino Vilnių „perlu garsojo lenkų viešpatijoj“.

Ji atkreipė dėmesį į faktą, kad E. Vileišienei paprašius kartu eiti dr. Joną Basanavičių, šis suabejojo ir nepritarė, esą, kam erzinti valdžią. Tad ji pati viena nuėjusi pareikalavo atsišaukimą nuimti, paaiškindama, kad Lietuva – ne Lenkija, o Vilnius yra Lietuvos sostinė. Reikalavimas buvo išpildytas... Prie vaišių stalo kalbintos tautininkės prisipažino nieko iki tol negirdėjusios apie Emiliją Vileišienę, tačiau jos gyvenimas įkvepia puoselėti lietuvių, Tėvynės meilės idėjas. Jos prisipažino nusiviliančios emigracijos mastais, tačiau dar labiau tuo, kad jaunos šeimos išvykusios nesirūpina lietuvių kalbos palaikymu ir dažnai jų vaikai nebekalba lietuviškai. Emilijos Vileišienės pavyzdys skatina veikti lietuvių puoselėjimo kryptimi.

Tautiškai nusiteikęs jaunimas.

Petro Mendeikos nuotrauka

ŠALIES KULTŪRINĖ DIPLOMATIJA – VIENAS REIKŠMINGIAUSIŲ VEIKSNIŲ

LR Užsienio reikalų ministro **Lino Linkevičiaus** interviu JAV lietuvių laikraščiui „Draugas“

LR Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius

Igyvendinus pagrindines Lietuvos užsienio politikos kryptis – įstojimą į Europos Sąjungą ir NATO – dažniausiai pabrėžiama ekonominės diplomatijos svarba. Jai užsienio politika skiria daug dėmesio. Ar pakankamai daug dėmesio yra skiriama viešajai diplomacijai ir jos sudėtinei daliai – kultūrinei diplomacijai?

Šiuolaikinių technologijų ir informacijos amžiuje viešosios diplomatijos reikšmė yra išaugusi. Šalies įvaizdis ir ginamos vertybės, kultūros ir mokslo laimėjimai, gebėjimas būti matomiems ir išgirstiems tam tikra prasme yra stipresni ginklai nei valstybių karinė ar ekonominė galia. Tai atsispindi ir Lietuvos užsienio politikoje. Kiekvienoje Lietuvos atstovybėje dirba diplomatas, atsakingas už viešosios diplomatijos projektų įgyvendinimą. Atsižvelgiant į pasaulines tendencijas, tikėtina, kad dėmesys viešajai diplomacijai tik augs.

Kokią dalį užima kultūrinė diplomacija ministerijos ir jos atstovybių darbe?

Gana didelę dalį. Šiomet ministerija ir diplomatinės atstovybės organizavo įvairius kultūrinius renginius Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-mečiui paminėti. Visus šiuos metus organizuojame renginius, skirtus kompozitoriaus, diplomato, žymaus politikos veikėjo Mykolo Kleopo Oginskio 250-osioms gimimo metinėms paminėti. Tradiciškai per metus užsienyje įvyksta daugiau negu 150 kultūrinių Lietuvą pristatančių renginių. Tai – labai didelis skaičius, atsižvelgiant į šiai sričiai skiriamą finansavimą. Todėl nuolat raginame ambasadorius parodyti kūrybiškumą ir aktyviai bendradarbiauti su partneriais užsienyje, organizuojant kultūrinius renginius.

Kultūrinė diplomacija apima ir Lietuvai istoriškai svarbių vertybių grąžinimą į mūsų šalį. Dar visai neseniai ministerijai padovanoti kadenciją baigusio Lenkijos Respublikos Prezidento B. Komorowskio šeimos

istoriją Lietuvoje menantys eksponatai, kurie bus atiduoti Lietuvos muziejams. Palaikydami ir skatindami Lietuvos kultūros ir meno pristatymą, pačioje ministerijoje nuolat organizuojame Lietuvos ir užsienio menininkų, pačios ministerijos, taip pat įvairių institucijų ir įstaigų parengtus parodų ir knygų pristatymus.

Skatinant kultūrinę diplomaciją labai svarbi yra atašė institucija. Kaip užsienio reikalų ministerija prisideda prie atašė veiklos?

Tose šalyse, kuriose Lietuva turi kultūros atašė, aktyvesnis ir mūsų šalies pristatymas. Tai lemia didesni finansiniai ištekliai ir tikslinis kultūros atašė veiklos pobūdis. Šalyse, kuriose nėra kultūros atašė, už viešosios diplomatijos įgyvendinimą atsakingi diplomatai įgyvendina ne tik viešosios diplomatijos projektus, bet vykdo ir kitas ministerijos priskiriamas funkcijas.

Ten, kur turime kultūros atašė, ambasada dažnai kartu su jais įgyvendina bendrus projektus. Puikus pavyzdys – JAV parengta paroda „Praradę Tėvynę. Išeivių iš Baltijos šalių istorija. 1944–1952“. Rengiant parodą užmegzti glaudūs ryšiai su Balzeko lietuvių kultūros muziejumi Čikagoje, Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Lietuvių išeivijos institutu, lietuvių, latvių ir estų bendruomenėmis išeivijoje.

Tarp garsiausių pasaulių menininkų yra daugybė litvakų, tačiau to dažniausiai niekas nežino. Po sovietų okupacijos beveik visas litvakų palikimas Lietuvos kultūrai buvo tarsi nukirstas. Ką ir kaip atsakingos institucijos turėtų daryti, kad sugrąžintų garsių menininkų ryšį su Lietuva?

Antrojo pasaulinio karo metu įvykęs Holokaustas ir po to sekusi pusės amžiaus Lietuvos okupacija buvo siaubinga tragedija, turėjusi dramatiškų pasekmių žydams, lietuviams ir šių tautų santykiams – tautų, kurios šimt-

mečius gyveno vienoje valstybėje ir kartu kūrė Lietuvos Didžiąją Kuni-gaikštystę.

Tik įvertinę plačiai po pasaulį pasisklidusias ir įtakingas litvakų bendruomenės reikšmę Lietuvos diasporai ir mūsų valstybingumo istorijai, taip pat išmokę skaudžias istorijos pamokas, galime kurti glaudžius tarpusavio ryšius.

Dedame dideles pastangas ryšiams su litvakais stiprinti. Prie to svariai prisidėjo ir prieš keletą metų Lietuvos Respublikos Seimo priimtas Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas.

Šiuo metu Lietuvos ir Izraelio santykiai kaip niekada tvirti ir dinamiški. Juos sutvirtina šiemet Vilniuje atidaryta Izraelio valstybės ambasada, rudenį Tel Avive rengiamas Pasaulio lietuvių ekonomikos forumas, taip pat aktyvi ir Lietuvos žydų bendruomenės veikla. Šiomet Lietuva atidarė ambasadą Pietų Afrikos Respublikoje, kurioje gyvena gausi litvakų bendruomenė. Vienas iš pagrindinių ambasados veiklos uždavinių yra visokeriopai stiprinti ryšius su Pietų Afrikoje gyvenančiais išeiviais iš Lietuvos.

Tokie vardai kaip Arbit Blatas, kurio reikšminga tapybos darbų dalis jo artimųjų valia prieš keletą metų padovanota Lietuvai, skulptorius Žakas Lipšicas, smuiko genijus Jascha Heifetzas, rokenrolo ikona Bobas Dylanas pasauliui byloja apie Lietuvoje gimusius ar čia šaknis turinčius genijus. Kalbėdami apie litvakus ir jų paveldą, kalbame apie tūkstančius garsiausių politikos, verslo, mokslo ir kultūros asmenybių, pasisklidusių po visą pasaulį. Todėl galime teigti, jog bendradarbiavimo su litvakų bendruomene potencialas yra neišsemiamas.

Norėčiau pasidžiaugti dar vienu litvakų kultūros ir mokslo tradicijos įprasminimo projektu – šiemet 90-eti švenčiančio Žydų mokslinių tyrimų instituto (YIVO) archyvų skaitmeninimu ir YIVO filialo Vilniuje kūrimu. YIVO buvo įkurtas 1925 m. Vilniuje kaip pirmoji pasaulietinė Rytų Europos žydų studijų akademija.

Artėja Lietuvos atkūrimo šimtmečio minėjimas 2018-aisiais metais. Pasaulio lietuviai yra neabejotinai svarbūs kultūrinėje diplomacijoje. Kaip manote, kaip pasaulio lietuviai galėtų prisidėti prie jo organizavimo?

Galiu tik patvirtinti, kad pasaulio lietuvių vaidmuo tiek kasdien atstovaujant Lietuvai, tiek organizuojant ir pažymint ypatingas Lietuvai šventes, yra labai reikšmingas. Kaip tik dabar prasideda aktyvus pasirėngimas Lietuvos valstybės šimtmečio minėjimui Lietuvoje ir užsienyje – į jį bus įtraukta ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga, kitos Lietuvos vardą garsinančios užsienio lietuvių organizacijos. Rudenį Užsienio reikalų ministerija vykdys konsultacijas su šiomis organizacijomis, kartu stengsimės sukurti įvairiose šalyse gyvenančius tautiečius vieningą ir užsienio šalims prasmingai mūsų valstybę pristatančią šimtmečio šventės programą.

Jūs esate aplankęs daugybę pasaulio lietuvių bendruomenių. Kuri, Jūsų manymu, išsiskiria didžiausiu aktyvumu organizuojant kultūrinius renginius, garsinant Lietuvos vardą pasaulyje? Kokie organizuojami renginiai, kokios kitos priemonės pasitelkiamos pristatant Lietuvą pasaulyje?

Tikrai negaliu išskirti vienos bendruomenės, nes visos jos savo buvimo šalyse garsina Lietuvos vardą. Vienos užsienio lietuvių organizacijos lietuvių bendruomenės reikšmę Lietuvos diasporai ir mūsų valstybingumo istorijai, taip pat išmokę skaudžias istorijos pamokas, galime kurti glaudžius tarpusavio ryšius. Dedame dideles pastangas ryšiams su litvakais stiprinti. Prie to svariai prisidėjo ir prieš keletą metų Lietuvos Respublikos Seimo priimtas Geros valios kompensacijos už žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą įstatymas.

Šiais metais bendruomenės daug energijos ir laiko skyrė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-mečio minėjimui: organizavo renginius, į kuriuos kvietė buvimo valstybių politikus, žurnalistus, per socialinius tinklus skleidė žinias apie Lietuvą, Lietuvos pažangą pristatė buvimo valstybėse vykstančiose tautų mugėse. Neišdildomą įspūdį man paliko šiais metais Čikagoje vykusį jau dešimtoji Šiaurės Amerikos lietuvių dainų šventę, kurioje vien choristų buvo beveik pusantro tūkstančio. Tai buvo tikra lietuvių vienybės šventė.

Esame dėkingi visiems aktyvistams, kurie nepailsdami, dažnai eikvodami laisvą laiką, atstovauja Lietuvai savo gyvenamosiose šalyse. Globali Lietuva – tai ne tik Užsienio reikalų ministerijos koordinuojama programa, tai ir visame pasaulyje, kur tik gyvena lietuviai, garbingai skambantis Lietuvos vardas.

Igyvendinant „Globalios Lietuvos“ programą, Užsienio reikalų ministerijos užsakymu buvo atlikta užsienio lietuvių apklausa, kuria siekta išsiaiškinti, kaip užsienio šalyse gyvenantys lietuviai jaučiasi gyvendami užsienyje, kaip jie vertina sąlygas, susijusias su dalyvavimu gyvenamosios šalies visuomeniniame ir politiniame gyvenime. Vienu iš klausimų buvo siekta, kad respondentai įvertintų Lietuvos žinomumą ir patrauklumą jų gyvenamoje valstybėje. ¾ teigė, kad jis yra patenkinamas arba geras, tačiau į klausimą, kaip patys yra prisidėję prie Lietuvos vardo garsinimo, ketvirtadalis nurodė, kad kol kas prie teigiamų pokyčių Lietuvoje dar neprisidėjo. Kaip manote, ką reikėtų daryti, kad užsienyje gyvenantys lietuviai aktyviau prisidėtų prie Lietuvos garsinimo pasaulyje?

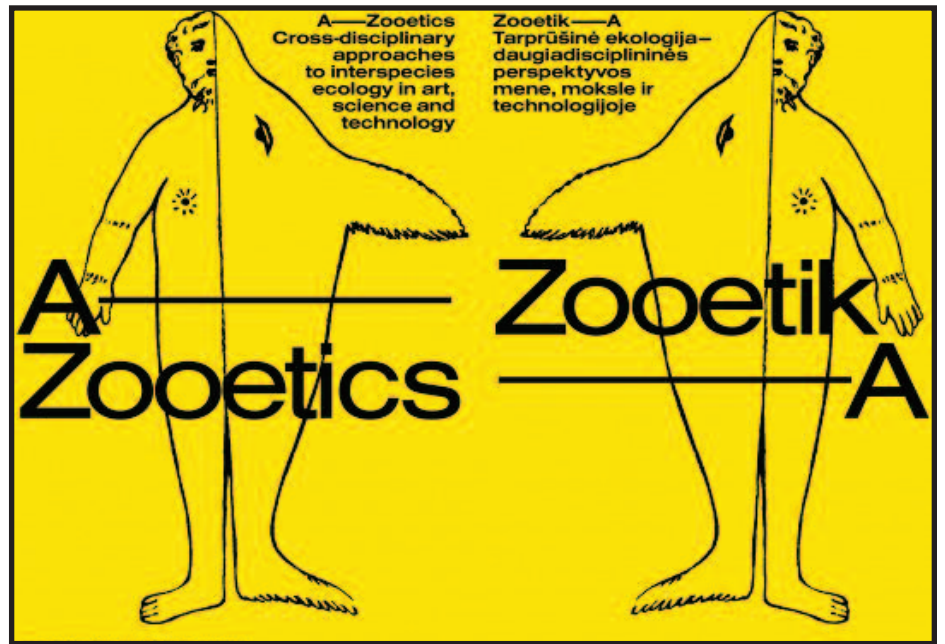
Globalios Lietuvos idėja grindžiama tuo, kad užsienyje gyvenantys lietuviai gali prisidėti prie Lietuvos žinomumo ir patrauklumo jų gyvenamosiose valstybėse ir Lietuvai svarbių klausimų sprendimo. Užsienyje gyvenančių lietuvių indėlis šiandienės pasaulio politinės situacijos akivaizdoje labai svarbus, siekiant perteikti jų gyvenimo valstybių visuomenei istorinius Lietuvos valstybingumo iššūkius, atskleisti dezinformacijos, viešai platinamų prasimanymų pinksles ir pristatyti Lietuvos pažangą įvairiose srityse. Todėl skatiname užsienio lietuvių dar aktyviau įsitraukti į visuomeninę veiklą, burtis į bendruomenes ir drąsiai pristatyti savo poziciją. Lietuva yra suinteresuota, kad užsienio lietuvių organizacijos būtų stiprios ir matomos buvimo šalyse.

Ministrą Liną Linkevičių kalbino **Viktorija Repšytė**

Nomeda ir Gediminas Urbonai.

G. Ilgūno nuotrauka

Paroda „Zooetika“ ŠMC Vilniuje

Ateitis, menas ir grybiena... tai „Zooetika“

„Žinių radijuje“ buvo transliuotas nepaprastai įdomus laidos vedančiojo Rido Jasiulionio pokalbis su Nacionalinės premijos laureatu, Massachusetso technologijų universiteto profesoriumi, medijų menininku **Gediminu Urbonu** apie naują jo ir žmonos Nomedos meno kūrinį „Zooetika“, kuris rodomas (gal teisingiau sakyti – veikia) Vilniuje, Šiuolaikinio meno centre. 2007 m. Lietuvos Nacionaline kultūros ir meno premija menininkų pora Nomeda ir Gediminas Urbonai apdovanoti už reikšmingą indėlį į medijų meną ir geriausio paviljono, „Villa Lituania“, laimėjimą 2007-ųjų tarptautinėje Venecijos meno bienalėje.

„Draugo“ skaitytojams pateikiame ištrauką iš šio pokalbio apie idėjas, balansuojančias tarp meno, mokslo ir fantastikos.

Ar galima sakyti, kad medijų menas yra pagrindinė šiuolaikinio meno srovė?

Galima sakyti, kad ji yra vyraujanti ir natūraliai susijusi su mus supančia, labai greitai besivystančia, technologizuota, į ateitį orientuota aplinka ir toje aplinkoje besivystančia visuomene. Mus visus supa įrankiai, žmogaus kūno tęsiniai, kuriais mes labai greitai pasiekiamo ir visus tuos, kurie nenori būti pasiekiami (ir mus gali bet kas pasiekti). Tas menas, sritis, kuri skverbiasi į kitas sritis, be abejo, turi reflektuoti ir domėtis štai šiais įrankiais – žmogaus kūno tęsiniais. Iš dalies medijų menas, galima sakyti, yra vyraujantis ir dėl to, kad šiandien mes gyvename būtent tokiu metu, tokioje visuomenėje. Nors technologijų buvo visais laikais. Sakykim, Renesanso laikų vyraujanti priemonė buvo pieštukas. Galbūt tai buvo Renesanso laikų medijų menas.

Ir koks nors Leonardas da Vinči buvo medijų menininkas.

Tuo visiškai neabejočiau. Jeigu jis gyventų šiandien, būtų vienas žinomiausių medijos menininkų.

Nes jis buvo ne tik menininkas, jis žengė ir į kitas sritis.

Buvo inžinierius ir architektas, karybos specialistas, žiūrėjęs plačiau į erdvės, visuomenės ir technologijų organizavimo problemas.

Jūs esate architektūros planavimo profesorius?

Ir nekilnojamojo turto. Kodėl tie menai atsidūrė Technologijų instituto architektūros mokykloje? Praėjusio šimtmečio šeštajame dešimtmetyje Georgy Kepes, kuris buvo Balhauzo mokyklos mokiny, vengrų kilmės menininkas, persikėlė į JAV ir daug dirbo su žymiu amerikiečiu urbanistu Kevinu Lynchu, kuris šiandien yra programinis autorius. Žmonės, kurie studijuoja urbanistiką, būtinai jį žino, nes šiandieninė urbanistika gyvena Kevin Lyncho teorijų šviesoje. Kepes, susitikęs su Lynchu, išplėtojo miesto kaip formos idėją. Toje paradigmoje, arba tame galvoje, gali atsirasti daug vietos menininkų ir urbanistų bendradarbiavimui, todėl neatsitiktinai toje šviesoje įsikūrė štai šita programa, kuriai man pasisekė vadovauti. Tai meno, kultūros ir technologijų programa. Programa, kuri yra architektūros ir pla-

navimo mokykla. Mes daug dirbame su architektūros studentais, planavimo, arba urbanistikos, studentais, taip pat ir nekilnojamojo turto studentais ir žiūrime, kaip vystysis ateities miestai, ateities visuomenės, bendruomenės. Ir mūsų praktika, su kuria mes ateiname, sovietinė patirtis, projektai, kuriuos mes vykdėme ir įgyvendinome Lietuvoje, be abejo, turi tam tikros prasmės. Tai buvo pastebėta ir instituto vadovybės įvertinta.

Žinau, kad Jus pakvietė jau po Venecijos bienalės, tai buvo 2007 metai, kai Jūsų projektas „Villa Lituania“ buvo paskelbtas pačiu geriausiu visoje bienalėje. Jis taip pat turėjo šiek tiek sąsajų su „nekilnojamojo turto“. Lietuva tuo metu vis dar kovojo, bandė susigrąžinti pastatą „Villa Lituania“ Romoje. Prieš keletą metų ta istorija baigėsi. Nežinau, kiek prie to projekto prisidėjo Jūsų balandžiai, kurie skrido iš Venecijos į Vilnį ir kitus miestus...

Mums labai pasisekė, kad mes spėjome to projekto vykdymo metu susitikti su a.a. Lozoraičiu ir bendrauti su Černeckio šeima. Mes tuo projektu bandėme pažiūrėti į konfliktines situacijas, kurios dažnai kyla dėl teritorijų. Arba dėl trauminių istorinių patirčių. Atrasti kitokį žiūrėjimo tašką. Ir tuo pačiu galvojimą apie traumines patirtis pastūmėti į priekį ir kitokių lygmenį. Tame ir yra vienas iš meno vaidmenų. Ta prasme menas yra įdomus ir kitoms sritims. Kai menas, kaip disciplina ištraukia į, sakykim, politikos arba kitų disciplinų veiklą ir ją disciplinuoja, toms sritims, tarp jų ir politikai, gali pasiūlyti naują požiūrį.

Sakoma, kad mes būname įstrigę praeityje ir tai trukdo kurti ateitį. Tai tie balandžiai per visą Europą skrido su mintimi, kad galima įveikti ir skaudžiausias traumas?

Aš tuo pačiu metu ir teigiu, ir abejoju, o abejodamas galvoju, kad meninis projektas ir menininko veikla negali būti vienareikšmė. Be abejo, kiekvienas menininkas užima savo poziciją, teigdamas save per produkciją... Pacituosiu Toni Negri, politikos filosofo žodžius, kuris kalba apie tai, kuo skiriasi subjektivumas nuo individualumo. Bandysiu jį interpretuoti: mane kaip menininką riša bendra kultūra ir bendra istorija, bet aš turiu ir savo patyrimą, savo istoriją, per kurią esu kažką patyręs. Ir būtent tai daro tą bendrą patyrimą unikalų. Tai nėra galvojimas, kuris nueina į visišką individualizmą ir visišką saviraišką. Mus sieja bendra kultūra. Vėlgi įdomu, kad mūsų kultūra mus gali sieti su kitų kultūrų žmonėmis. Bet taip, kaip mes tą bendrą patirtį suvirškiname ir išverčiame į savo kalbą, sugebame tą vertimą padaryti kūrybos aktu, – tai ir daro mus aktyviais piliečiais.

12-oje Baltijos trienalėje Jūs su Nomeda pristatote savo kūrinį – „Zooetikos paviljoną“. Galima jį taip pavadinti? Sklando įvairiausių apibūdinimų – „Psichotropinis namas“, „Mikomorfų laboratorija“...

Kad įvesčiau aiškumo, galėčiau pasakyti, kad „Zooetikos paviljonas“ yra tęstinis projektas. Jis gali įgauti įvairių pavidalų, o šios bienalės pagrindinė mintis yra ta: kaip atsitinka, kad tie patys daiktai ar reiškiniai gali įgauti skirtingus pavidalus būdami skirtingų disciplinų teritorijose. Mums tas „Zooeti-

kos paviljonas“ yra būtent tokia reikšmė, arba konceptas, kuris galėtų įgauti skirtingus pavidalus. Priklauso nuo to, kur jis yra įgyvendinamas, arba statomas, konstruojamas, instaliuojamas. Jeigu mes kalbame apie meno teritoriją, tai būtų vienas pavidalas. O jeigu tai būtų Kauno technologijų universitete, tai turėtų turėti jau kitą kepurę. Toks daikto ar objekto gebėjimas yra įdomus. Savo projektuose apie tai mes bandome galvoti.

Į savo projektą įvėlėte mokslininkus, visą universitetą ir dar grybų augintojus...

Jie čia patys išvėlė. Taip, su grybų augintojais yra ganėtinai įdomu, nes mes grįžę į Lietuvą susitikome su intelektualia lietuviška kompanija. Išties grįžimas šią vasarą buvo malonus, – pradžia spontaniško ir kartu produktyvaus dialogo su „Agrovil“ grupės bendrove „Baltic champs“.

Ar Jūs grįžote su mintimi apie grybus, ar ta mintis kilo susitikus grybų augintojus?

Turėjome mintį ne apie grybus, nes grybai yra vaisiakūniai, mes galvojome apie ekosistemas, kurios sudaro mūsų aplinką, apie tai, kas valdo tas sistemas. Tyrinėjant įvairias sritis kilo išvalga, kad micelis (grybiena) yra iš tų paslaptinių, dar mažai tyrinėtų medžiagų. Ne pats grybas, bet jų nervinės sistemos, šaknys, tinklas. Grybai jau seniai gyvena „įtinklintoje“ visuomenėje ir gali susišnekėti su įvairiomis rūšimis, valdo miškus ir gali užvaldyti dideles teritorijas. Tai yra žinoma, bet nėra iki galo ištirta. Todėl mums, kaip medijų menininkams, kurie domisi tinklo kultūros sąvoka, įdomu pažiūrėti į tas kitas sritis ir taip pat pažiūrėti, kas atsitinka, kaip ji veikia, kaip atsiranda nauji dariniai, kas atsitinka grybiškai, tam miceliui kolonizuojant kitas terpes, kitas teritorijas, kitas rūšis. Kaip vystosi tie dialogai. Kaip vienos rūšys parazituoja kitų rūšių atžvilgiu. Ir tame galvojime atsiranda daug naujų rezonuojančių konceptų, sakykim, su tomis sąvokomis, arba tais konceptais, kuriais mes operuojame atėję iš humanitarinės, kultūros, sričių. Mums buvo smagu, kad žmonės, dirbantys šioje intelektualioje kompanijoje, suprato mūsų intencijas, nukreiptas į ateitį.

Tai tam tikras akibrokštas. Jūs teigiate, kad grybiena valdo mišką...

Ne mes taip teigiame, taip sako mikologai.

Bet Jūs sakote, kad tai ir žmonių tinklų modelis?

Taip, žmonės, kurie planuoja miestus, tai tyrinėja... Yra tokia sritis. Urbanistai žino, – Marchalas McKulonas ir kt. yra išplėtoję požiūrio tašką, kaip galima mokytis iš bioformų, kaip jas galima išversti į kitas kalbas ir, ieškant idealaus modelio, kaip galima būtų nuspėti ateitį – kaip vystytis miestai, bendruomenės. Mes visi bandome spėti ateitį, ieškome atsakymų, kaip galėtume gyventi...

...žmoniškesnį gyvenimą miestuose. Sakoma – reikia patogaus viešojo transporto, mažiau automobilių, deginančių deguonį ir išmetančių anglies dvideginį, ir dviračių... O kuo čia dėti grybai ir grybiena?

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Grybus mes esame dar mažai ištyrinėję. Vienas žymiausių tos srities mokslininkų Paul Stamets yra padaręs keletą labai reikšmingų atradimų, kaip grybai gali pasitarnauti labai daugelyje sričių. Mes galime išspręsti aplinkos taršos, vandens filtravimo arba įvairių susirgimų, tokių kaip vėžio, gydymą. Ir galiausiai, kas mane ir domina – komunikacijos ir hibridiniai dariniai, kas galėtų sudaryti naujas komunikacijas ir gal net naujas ateities medžiagas. Taip, kaip grybai sugeba komunikuoti su kitomis rūšimis, užimti kitas teritorijas ir sukurti naujus darinius. Kaip tai vyksta, mokslas iki galo dar nėra ištyrinėjęs. Todėl menininkui tai yra įdomi teritorija, kartu su mokslininkais – inžinieriais, mikologais ir tais žmonėmis, kurie užsiima grybų auginimu – prisidėti prie ateities terpių kūrimo.

Jūs pasikvietėte mokslininkus kalbėti apie tai, kas Jums svarbu – apie miestą, apie namą tame mieste ir apie paslaptingas technologijas. „Zooetika“... Kuo tos technologijos ypatingos?

Man patinka mokslinė fantastika, galima pasakyti netgi – spekuliacijos. Mokslinė fantastika yra tarsi trečias dėmuo. Mes, atrodytų, įmerkėme rankas į grybieną ir masažuojame įtinklintą grybų visuomenę, bet kad visiškai nepasinertume į tikrovės žabangas, mokslinė fantastika padeda išlaikyti distanciją su mus supančia tikrove. Vyksta tarsi trišalis dialogas. Ne paslaptis, kad mokslinė fantastika yra inspiravusi daugelį mokslinių atradimų. Šiame projekte mes bendradarbiaujame su britų rašytoja, kuri paraleliai rašo romaną ir tame romane šalia kitų dalykų taip pat veikia ir micelis. Nors veiksmas vyksta XII a., bet toji praeitis yra fikcija, kuri galėtų mums padėti spekuliatyviai apmąstyti, kaip galėtų vystytis ateitis.

Jums svarbu atitikmenų rasti gyvojoje gamtoje, ne kultūroje, ne ideologijoje, – medžiagos kūrybai ieškote gamtoje.

Medžiaga šiandien yra ta sritis ir tas klausimas, kuris yra be galo svarbus. Taip, šiandien mes dirbame ties medžiaga. Menininkai visais laikais dirbo su medžiaga. Medžiaga, materija, yra ypač politizuota sritis. Kaip ji yra išgaunama, koks kapitalas stovi už to išgavimo. Kokį poveikį tai daro aplinkai. Tai politinės ekonomijos klausimai. Mūsų siekis yra tuos klausimus artikuliuoti, padaryti matomus ir galbūt medžiagos darymą atiduoti į žmonių rankas. Kad mūsų namo plytų nedarytų fabrikas, o jas patys užsiaugintume namuose, ant palangės. Jas auginami galėtume valgyti grybus, o pavalgę grybų pasistatyti namą iš grybienos. Mes galvojame apie protingas ateities plytas. Šiuolaikinio meno centre, eksperimentinėje laboratorijoje iš micelio, kurią mes vadiname mikomorfu, gaminamos tokios plytos, kurios gali per kelias savaites atiduoti grybus, mus maitinti, o vėliau pasitarnauti kaip statybinė medžiaga. Ateities namas neturėtų būti konstruojamas iš medžiagų, kurių išgavimas yra toksiškas, pvz., betonas. Betonas – tai žmonijos nelaimė. Jo išgavimas aplinkai yra grėsmingas, o nugriovus pastatą jo nebegalima panaudoti. Mes esame ant slenksčio, klausdami: kokios turėtų būti ateities medžiagos?

Vietoj betono – grybiena?

Kodėl ne? Prie to dirba kai kurie universitetai, pvz., Stenfordo universitetas, Amsterdame yra keletas tyrėjų, Italijoje... Nežinau, ar mes pirmieji tą klausimą iškėlėme Lietuvoje, gal jau yra žmonių, gaminančių tokias protingas plytas? Mes manome, kad šis mikomorfų paviljonas ir pakvies tokius žmones į ŠMC pasidalinti patirtimi.

Parengė
Audronė V. Škiudaitė

Henrikas Nagys

MEDŽIAI VĖJUOSE

beržai
Kaip žalias lietus jų liaunom
ir ilgom, ir plasnojančiom rankom
srovena pavasario vėjas;
ir atrodo: alėja atėjo
vaikai; ir staiga neberanda
kelio namo. –
Ir jie stovi abipus alėjos,
ir verkia,
ir glosto pavargusiom rankom
vienas kito švelniai garbanotas
galvas šviesias.

pajūrio pušys
Vakaro saulėj, kaip liepsnos –
jūsų kamienai liekni.
Vakaro vėjuos jūs vienos,
jūs vienos drėgna smiltimi
brendate jūron ir barstote
spyglius vilnims.
O kai ateina naktis
ir bangos pavargsta,
jūsų kamienai juodi,
kaip didelės rankos,
supa žvaigždynus ir dangų.

egliės
Liūdnos, rimtos mano žemės moterys,
šiurkščiai austą rūbą užsidėjusios,
einat lygumomis, einat ir sustojat vis –
ir ilgieji jūsų rūbai supas vėjuose...
Begalinį ilgesį širdy pabudina

jūsų tylios raudos ir atodūsiai,
kai jūs einate, svyruojate ir skubinat,
ir pravirkstate saulėleidy sustojusios.

ąžuolai
Jie ateina: didžiulė, rūsti minia.
Lėtai svyruoja jų sunkios viršūnės,
ir kaip tolimas griausmas, kaip būgnai
aidi keista ir šiurpi jų daina:
– mes nešame dangų –
– mes nešame kruviną dangų –
– mes nešame mirusį dangų –
– mes atnešam vakarą...
Jų didelės, tamsios rankos,
Žaizdų iškraipytaisiais pirštais apglėbusios
laiko sustingusį debesį;
kaip didelį, juodą karstą.
Jie ateina. Jie neša saulėleidį:
lėtai svyruoja didžiulė, rūsti minia.

RUDENS LIETUS

Drėgnoje alėjoj atspindi
susigūžę medžiai milžinai;
apkabinę verkiančius žibintus,
šnabžda jie ir supasi liūdnai.
Drumzlini šaligatvių upokšniai
neša peteliškes ir lapus.
Tolumoj kriokliai malūnų šniokščia,
sukdami putojančius ratus...
Plaukia vasaros žiedai ir žodžiai,
ir mergaičių juokas pasroviui...
Miesto akys pilkos ir nuobodžios,
sklidinos lietaus lašų gelsvų...

efoto.lt nuotr

DIDELIS MEDIS PRIE TURGAUS AIKŠTĖS

Mane čia žmonės pasodino. Kažkada: seniai, prie šios dulkėtos turgaus aikštės. Dabar aš didelis. Ir jų, šitų žmonių, namai po mano šakomis tokie maži ir baikštūs: jie, prisidengę pūvančiais pilkais stogais, drumstom langų akim nedrįsta į mane pažvelgti. O aš išaugau lig dangaus. Mane perkūnai skaldo. Mano viršūnėn įsikimba vėtros kruvinais nagais ir drasko žiedus ir šakas. Ir šaltis žiemos naktim man kraują stingdo šakose, – bet mano rankos tvirtos: lyg iš akmenio nukaltos: audringom naktimis aš paneriu jas į žvaigždynus ir aš jaučiu, kaip žvaigždės srūva man per pirštus ir debesys drėgni, ir tirštos

pajuodę ūkanos, iš vandenynų ir jūsų milžiniškų miestų dūmų gimę... O! aš jaučiu tada, kaip mūsų žemė erdvėj pašėlusiai ir kaip apsvaigus skrieja! Aš paneriu rankas – ir mano kraujas dega... Aš paneriu rankas – mane migla užlieja – ir aš nenoriu niekad vėl matyti turgaus aikštės. Ir kai žaibai kaip kraujo srovės srūva dangumi, Ir kai ateina debesys, dusliai dundėdami, erdve ir paskandina dulkių sūkuriuos ir žmones, ir gatves, keliu rankas – ir šniokščia jos juodiesiems debesims: ateikite! aš nuo padangių žaibo nebijau numirti!

Žemė. Poezijos antologija – Vilnius: Vyturys, 1991.

Buona sera

VIRGINIJA

BABONAITĖ-PAPLAUSKIENĖ

„**P**o daugel Romoj girdėtų balsų, pro kardinolų ir monsinjorų kalbas, pro operos viršūnių dainavimą, pro linksną vaikų klykavimą gatvėse, pro jaunystės juoką ligi šios dienos giliausiai mano širdyje paliko anie du: Buona sera!“ – rašė Antanas Vaičiulaitis knygoje *Italijos vaizdai*. Šie rašytojo žodžiai atveria jo knygos, pirmą kartą šiais metais išleistos Lietuvoje, esmę.

Maironio lietuvių literatūros muziejuje saugomas rašytojo, vertėjo, literatūros kritiko, redaktoriaus, profesoriaus, diplomato Antano Vaičiulaičio (1906–1992) archyvinis rinkinys. Rašytojo žmona Joana Abramikaitė-Vaičiulaitienė (1920–2000) pasirinko, kad vyro kultūrinis, literatūrinis palikimas pasiektų Maironio muziejų. Medžiaga tvarkoma, tyrinėjama, eksponuojama, skelbiama. Minint rašytojo šimtmetį, buvo parengta ir išleista knyga *Antanas Vaičiulaitis. Archyvai* (2006). Po Joanos Vaičiulaitienės mirties rašytojo palikimu rūpinasi dukros – Danutė Nourse, Joana Buivys ir Aldona De Bold. Prieš metus jos perdavė muziejui itin vertingą mažą knygėlę *Italijos vaizdai*, išleistą 1949 metais Vokietijoje stovyklos sąlygomis. Pats rašytojas svajojo Amerikoje ir Lietuvoje išleisti antrą šios knygos laidą, tad jau išspausdintos knygos tekste darė pataisymus – pakeitimus. Deja, šios svajonės jam nepavyko įgyvendinti.

Praėjusiais metais šių eilučių autorė, Maironio muziejaus Išeivių rašytojų skyriaus vedėja parengė Kultūros tarybai projektą, kuris buvo iš dalies finansuotas. Kitą dalį lėšų, reikalingų knygai išleisti, paskyrė rašytojo dukros. Liepos mėnesį A. Vaičiulaičio knyga *Italijos vaizdai*, išleista „Morkūno ir Ko“ spaustuvėje 800 egzempliorių tiražu, pasirodė Lietuvoje. Viršelį piešė dailininkas Donatas Vasiliauskas, maketas ir dizainas – Lauros Inytės, redagavo Regina Pupalaitytė. Knygą sudarė ir parengė šių eilučių autorė. Knygos gale spausdinamas jos tekstas: *Lieka tik tai, kas įgijo amžinybės vertę*, kuriame kondensuotai pristatyta A. Vaičiulaičio biografija, iliustruotas gausiomis archyvalijomis, plačiau apžvelgtas jo gyvenimas bei diplomatinė veikla Italijoje. Kalbėjimui apie A. Vaičiulaičio knygą *Italijos vaizdai* pasitelkti jo biografinio lygmens tekstai – atsiminimai, itin vertinga epistolika. Skelbiamos archyvinės nuotraukos, dokumentai, rankraščiai, cituojami laišakai, kuriuose glūdi istorinė ir meninė vertė. Epistolika tampa dokumentais, liudijančiais lietuvių tautos skausmingą istorijos puslapį ir dramatišką ištisos kartos likimą.

Fragmentiškai aptartas knygos tekstas bei jame padaryti pataisymai. Pateiktos santraukos anglų ir italų kalbomis, kurias į anglų kalbą išvertė Joana Buivys, į italų – Salvatore Schinello. Už pagalbą bei tarpininkavimą verčiant knygos santrauką į italų kalbą dėkojame Lietuvos Respublikos ambasadai Italijoje. Nuoširdūs padėkos žodžiai tariamai konsultantams: profesorei Viktorijai Skrupskelytei, šviesaus atminimo rašytojui Alfonsui Nykai-Niliūnui. Dėkingumo žodžiai tariamai šviesaus atminimo kilnioms asmenybėms – Danielai Lozoraitienei ir Kaziiui Lozoračiui už suteiktą galimybę lankytis Romoje bei Vatikane. Nuoširdi padėka už finansinę paramą tariamai Kultūros tarybai ir rašytojo dukroms, branginančioms savo tėvo atminimą – Danutei Nourse, Joanai Buivys ir Aldonai De Bold.

Lieka tik tai, kas įgijo amžinybės vertę

Rašytojas Antanas Vaičiulaitis jau tarpukario Lietuvoje pelnė pripažinimą; įžengęs į literatūrinį pa-

saulį su pirmąja knyga *Vakaras sargo namely* (Kaunas, 1932) iki paskutinės – *Vidurnaktis prie Šeimenos* (Čikaga, 1986), laikomas klasiku.

Prieš išvykdamas į diplomatinę tarnybą prie Švento Sosto Vatikane (1940), pasižy-

mėjo kaip stilingų novelių meistras, brandžių apsakymų, apysakų kūrėjas. Pamėgęs keliones, rašė literatūrinius reportažus. Išleido kelionių knygą – *Nuo Si-rakūzų ligi Šiaurės elnio* (1937, Kaune). Lyrinis romanas *Valentina*, parašytas ir išleistas 1936 metais *Sakalo* leidykloje, pelnė Lietuvos rašytojų draugijos premiją, iki šių dienų yra vienas iš romantiškiausių impresionistinių meilės romanų lietuvių literatūroje. 1940 metais negalėdamas sugrįžti į sovietų okupuotą Lietuvą, A. Vaičiulaitis pasirinko Jungtines Amerikos Valstijas. Čia išleido novelių knygą *Kur bakūžė samanota* (1947). Vo-

kietijoje išėjo knyga *Italijos vaizdai* (1949). Už ją Amerikoje paskirta pirmoji lietuvių rašytojų draugijos premija. Vėliau JAV išėjo legendų ir padavimų knyga *Gluosnių daina* (1966), pelniusi V. Krėvės literatūrinę premiją. Visą gyvenimą kūręs eilėraščius, išleido knygą *Ir atlėkė volungė* (1989). Dar prieškarinėje Lietuvoje pasižymėjo kaip vertėjas – vertė A. Maurois, F. Mauriaco, P. Dabino ir kitų rašytojų kūrybą į lietuvių kalbą. Ypatingą dėmesį skyrė O. V. Milašiui. Lietuvoje bei Amerikoje atskiromis knygomis išleido jo kūrybos vertimus: *Miguel Manara* (1937), *Poemos* (1936), poezijos knyga *Septynios vienatvės* (1979). Lietuvoje išleista A. Vaičiulaičio prozos rinktinė *Tavo veido šviesa* (1989), atskira knyga išėjo jo kritikos straipsnių rinkinys *Knygos ir žmonės* (1992). Rašytojų sąjunga išleido kūrybos rinktinę *Linksmam būti sunkiausia* (2006).

Antano Vaičiulaičio gyvenimo kelias driekėsi iš Didžiųjų Šelvių kaimo (gimė birželio 23 d.) per Lietuvą – Prancūziją – Italiją – Vatikaną – Ameriką. Tyrinėjant rašytojo biografinius faktus, išvelgiamos pasikartojančios jo gyvenimo dominantės. Baigęs Vilkaviškio *Žiburio* gimnaziją, iškeliavo į Kauną: studijavo Lietuvos universitete lietuvių ir prancūzų kalbą bei literatūrą, pedagogiką, psichologiją. Prancūzų literatūros studijas gilino Grenoblio ir Sorbonos universitetuose. Atsidūrus Amerikoje – studijos, pasineriant į anglų ir amerikiečių literatūras – Fordhamo universitete, New Yorke. Kaune mokytojavo Jėzuitų gimnazijoje, dirbo telegramų informacinėje agentūroje *Elta* prie Užsienio reikalų ministerijos, tuo pat metu suderindamas ir paskaitų apie naujausią lietuvių literatūrą skaitymą Vytauto Didžiojo universitete. Atsidūręs Amerikoje, dėstė Marianapolio kolegijoje Thompsonsone, profesoriavo Scrantono universitete, Pennsylvanijoje. Dvidešimt penkerius metus dirbo lietuvių skyriaus bendradarbiu, vedėju *Amerikos balso* informacinėje agentūroje New Yorke, o vėliau Washingtonė.

Išskirtinai reikia kalbėti apie A. Vaičiulaičio sekretoriaus (atašė) darbą Lietuvos atstovybėje prie Šv. Sosto Vatikane. Lietuva vienintelė iš Baltijos valstybių turėjo Italijoje dvi atstovybes: vieną – Romoje, prie vyriausybės Kvirinalo kalvoje, kitą – Vatikane, prie Šventojo Sosto. Pastaroji buvo viena iš nedaugelio LR diplomatinio atstovybių, be pertraukos veikusių per visą sovietinę okupaciją. Vatikanas nepripažino 1940 m. prievarta įvykdytos mūsų šalies aneksijos. A. Vaičiulaitis 1940 m. kovo 5 d. prisistatė savo tiesioginiam viršininkui Vatikane – ministrui Stasiui Girdvainiui. Jis tvarkė raštvedybą, vertė iš prancūzų ir italų kalbų, su parengtomis ataskaitomis apie įvykių eigą Lietuvoje nuolat lankėsi ofi-

cialiose Vatikano institucijose. Vaičiulaitis vienas arba kartu su Girdvainiu dažnai svečiuodavo si Lietuvos atstovybės rūmuose Kvirinale. 1940 m. rugpjūčio 27 d. Mussolinio įsakymu ši atstovybė perėjo sovietų žinion. Nauja Lietuvos valdžia nutraukė ambasados prie Šv. Sosto finansavimą, todėl A. Vaičiulaitis liko be pragyvenimo šaltinio. Iš JAV atvykęs kunigas Jonas Navickas pasiūlė jam darbą Amerikoje, Marianapolio kolegijoje, Thompsonsone. 1940 metų pabaigoje rašytojas išvyko į Ameriką. Čia buvo parašyta jo knyga *Italijos vaizdai*, kurią 1949 metais 2000 egzempliorių tiražu išleido „Verlag Lux“ spaustuvė Štutgarte. 1951 metais knyga pelnė lietuvių Ra-

šytojų draugijos premiją JAV.

Italijos vaizdų tekstas išsiskiria ne tik savo meniškumu ir estetiniu pajautimu, bet ir ženklina A. Vaičiulaičio biografijoje skausmingą lūžį: išvykęs į diplomatinę tarnybą prie šventojo Sosto Vatikane (1940), vylėsi sugrįžti į Tėvynę, tačiau bolševikams okupavus Lietuvą, laikinus namus atrado Jungtinėse Amerikos Valstijose. Istorinių aplinkybių įtakoje, A. Vaičiulaitis pasirinko kelionę į Europos dvasios Amžinąjį miestą – Romą, vildamasis iš gilios senosios kultūros pasisemti išminties, tapti žmoniškesniu – plačiąja prasme. Tačiau skausmingi įvykiai tėvynėje ir pasaulyje iš esmės pakeitė jo gyvenimą: chaotiškų pervartų bangos nubloškė už Atlanto, į veržlios jėgos ir minties laisvės šalį, kurioje su begaliniu pasišventimu kūrė naują, žmoniškesnę pasaulį ateities kartoms.

Pavadinimas *Italijos vaizdai* nusako knygos esmę: autorius glaudė fragmentą prie fragmento, dėliojo vaizdą prie vaizdo, kurdamas vientisą mozaikinį jo širdį pakerėjusios šalies paveikslą. A. Vaičiulaitis siekė apibrėžti senosios kultūros centrus ir mažai žinomus Italijos miestelius, išvysti ir tyrinėti jų dominančius objektus. Rašytojo keliauta nuo Terracinos, Carpinetto, Paestumo, Ravelio iki Postumijos. Vykta į kerinčio gamtos grožio apsupus bei kultūrinį paveldą saugančius miestus: Neapolį, Amalfį, Sorentą, Kaprį, Milaną, Florenciją. Išskirtinis buvo jo noras pamatyti Pompėją ir priglusti prie jos didingos praeities. Nemažai vaizdų skirta senosios kultūros židiniui, Amžinajam miestui – Romai bei Vatikanui. Neišdildomi kelionių potyriai sugulė rašytojo širdyje, vėliau, juos gaivindamas, supynė į devyniolika reto grožio impresionistinių vaizdų. Autorius bando užčiuopti, išvelgti, išpėti kiekvieno miesto savitumą. A. Vaičiulaitis keliavo po Italiją, tačiau Lietuvos vizija nuolat skausmingai spurdėjo širdyje. Žvelgdamas į didingus architektūrų paminklus, gamtos grožį, lygino su tėvynėje likusiais vaizdais. Ilgesio motyvas plonyčio rašto filigranu subtiliai įpintas beveik visuose vaizduose. Kiekviena aprašyta vieta atskleidžia dalelę pasaulio magijos. Šioje knygoje atsiveria erudito, puikiai išmanančio senosios kultūros, meno, literatūros istoriją, išvalgas. Pasirinkęs kelionę, A. Vaičiulaitis gilinosi į istorinius įvykius, lankė romėnų ir graikų mažus ir didesnius, senosios kultūros dvasia permelktus miestus. Tokio pobūdžio kelionės įvardijamos intelektualiomis. Reflektuodamas aplinką, siekė visa tai įamžinti piešinyje, fotografijoje, žodyje. Kūrė save ir per save, per savo žodį – harmoningą pasaulį. Lyriniame poetiniame audinyje iškristalizuojamas kūrėjo individualybės tapsmas.

„O mano rūpestis, kad lietuvių tauta ir kalba eitų iš kartos į kartą, iš amžių į amžius. Jaunas būdamas, rinkau iš žmonių retesnius žodžius. Ir paskui iš tų žodžių rašiau knygas. Aš laimingas būčiau, jei iš tų raštų bent vienas – vienu vienintelis žodis nueitų į tolimesias, naujas gadytes. Tada man vaidintųsi, kad jis, tas žodis, ten žiburiuoja, kaip rasos lašelis pievoj, kai rytą saulė teka, – ir to pakaktų mano širdies ramybei ir pagudai. Ir tegul ramybė ir meilė, ir kūrybos žodis lydi mano brolius ir seses per dienų dienas ligi tų vartų, pro kuriuos tautoms ateina laisvė ir teisybė,“ – rašė Antanas Vaičiulaitis.

MLLM saugomos paties A. Vaičiulaičio padarytos nuotraukos bei kelionių piešiniai.

LIETUVANIS SUGRĮŽTA, arba TRYS LIUDVIKAI (3)

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Tęsinys. Pradžia 2015 m. rugsėjo 5 d. „Kultūroje“

Tų pat metų rugpjūtyje L. Jakavičius Rygoje, Katalikų g. 16 atidarė knygyną „Lietuva“ ir jau ne slapta, o viešai pradėjo skleisti lietuvišką žodį po Lietuvą. Ir ne tik iš Tilžės ar Amerikos pargabentomis knygomis, bet ir paties parengtomis ir išspausdintomis. Po kurio laiko to knygyno filialai pradėjo savo gyvenimą ir Lietuvoje – Skuode, Mošėdyje, Žemaičių Kalvarijoje, Kelmėje. Ypač dideli darbai nuveikti nuosavoje knygų ir kalendorių leidimo įmonėje „Lietuvanis“: nuo 1905 m. leido kalendorius, maldaknyges, katekizmus, elementorius, praktinio pobūdžio knygeles, sapnininkus, paskui atėjo eilė periodiniams leidiniams – pirmajam lietuviškam literatūros, politikos ir satyros humoristiniam mėnesiniam laikraščiui su iliustracijomis „Juokdariui“ (1906–1907), „Juokų kalendoriui“ (nuo 1907), liberalų savaitraščiui „Rygos naujienos“ (1909-1915), mėnesiniam humoristiniam žurnalui „Botagas“ (1914–1915).

Įdomu, kad dar iki spaudos atgavimo dėl lietuviškos literatūros į L. Jakavičių buvo kreipęsis net pats Vaižgantas. Na, o pasibaigus knygnešių ir veikėjų su rusų žandarais kovai, „prasidėjo nauja kova, su „savaisiais“ (p. 198). Pavyzdžiui, 1904 m. spalio 1 d. A. Smilga išleido savaitinį žurnalą „Lietuvių laikraštis“.

Kadangi viršelį puošė Vytauto Didžiojo atvaizdas, cenzorius nepraleido leidinio ir teko

viršeliui gaminti kitą klišę, žurnalas išėjo pavėlavęs. Tiesa, vėliau cenzorius buvo įpareigotas draudimą atšaukti. Su Petrapilio lietuvių spaudos cenzorium teko pakovoti ir pačiam L. Jakavičiui, pradėjus leisti kalendorius. Buvo nurodyta atspausdinti kalendoriuje caro šeimą. Po metų, pasitaręs su advokatais, L. Jakavičius atsisakė keturis kalendoriaus lapus skirti carui, pareikalavo užmokėti. Cenzorius buvo labai nepatenkintas, bet grasinimai teismu taip ir baigėsi, nes, matyt, tai buvo jo paties sumanymas. Būta visko, net lietuvių spaudos cenzoriaus sustabdytų maldaknygių iš Tilžės įvežimo.

1905-aisiais įsigijęs savo spaustuovę ir susidūręs su didele problema kiekvieną menkniekį siųsti į Petrapilį cenzūruoti, o po to apie savaitę laukti, pradėjo rūpintis, kad lietuvių cenzorius būtų Rygoje, ir jam tai laimingų atsitiktinumų dėka pavyko.

Turint „savą“ cenzorių (jau pats L. Jakavičius rekomendavo latvių literatą Laivina, mokėjusį šiek tiek žemaitiškai), atsirado galimybė ir pirmąjį lietuvių kalba mėnesinį žurnalą „Juokdarys“ išleisti. Įdomu, kad to leidinio pirmuoju kalbos prižiūrėtoju buvo būsimasis Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Juozas Tūbelis, o tuomet studentas. Jam baigus studijas, paskutiniojo žurnalo numerio (ėjo tik vienerius metus) kalbą koregavo Marcelinas Šikšnys, tuomet mokytojavęs Rygos realinėje mokykloje.

Nutarė L. Jakavičius, jog pats laikas rygiečiams turėti *rimtą* lietuvišką laikraštį. Taip pradėtos leisti „Rygos naujienos“, turėjusios pasisekimą ne tik Latvijoje, bet ir Lietuvoje. Ilgiausiai jį redagavo Kastas Stiklius.

Likimas šių eilučių autorių buvo suvedęs su K. Stikliaus atžala, gyvenančia Clevelande, JAV. Štai ką Ona Stikliūtė-Šilėnienė pasakojo apie savo dėdę, kurį pažino, žinoma, jau gerokai vyresnį, sugrįžusį iš Rygos Lietuvos: „Mano tėtis Pranas labai didžiavosi savo broliu. Kastas buvo vyriausias, o jis – jauniausias iš devynių vaikų Liepalotų mažžemio Antano Stikliaus šeimoje. Aštuoni hektarai žemės sunkiai maitino vienuolikos žmonių šeimą, tad vaikai turėjo ieškotis sau gyvenimo kitur. Senelis visus savo vaikus pramokė skaityti ir rašyti lietuviškai, taip pakreipdamas jų gyvenimus spaudos link. Dėdė Kastas ne tik pats daug rašė, bet ir „plutele“ sau

užsidirbdavo spaustuovėse. Ir savo penkiolika metų jaunesnį brolių tuo pačiu keliu pasuko. Mano tėčio pasakojimu, jau nuo devynerių metų amžiaus brolis Kastas pasiėmė jį į Vilnių, ketindamas išmokyti raidžių rinkėjo darbo. Šitai brolius suartino. Gyvenimas juos išskyrė, bet mano tėtis liko spaustuvininkas ir savo didįjį brolių mylėjo ir gerbė iki gyvenimo galo... Po karo rašiau per dėdę į Lietuvą, ieškodama kontakto su tėvais. Gavau iš jo porą laiškų, kuriuose skundėsi, kad rašas į Vakarus ir siunčias laikraščius, bet jam niekas neatsakęs. Taip laiškamis nenuėinant, mūsų ryšys ir nutrūko“.

Šešerius metus L. Jakavičius leido „Rygos naujienas“. Gan populiarius savaitraštis yra atnešęs jo leidėjui ir nemažai keblumų, net nemalonumų. Įskundus konkurentams, pradėjusiems leisti „Rygos garšą“, dėl slapto skundo teko net Petrapilį pasiekti. Buvo proga dar sykį įsitikinti, kad anuometiniai žandarai

ir valdininkai tapdavo bejėgiais prieš degtinėlę ir panašius malonumus. Per tą

laiką teko atlaikyti ir dešimt baudžiamųjų bylų. Tiesa, beveik visas laimėjo, ir ne

bet kur, o Petrapilio Teismo Palatoje, t. y. antroje ins-

tancijoje. Tačiau viena baudžiamoji byla, iškelta už straipsnio „Netoli mirties“ išspausdinimą, baigėsi blogai: Rygos apygardos teismas paskyrė porą metų „tvirtovės“, o Petrapilyje sprendimą sumažino perpus. Visa laimė, kad trijų šimtų metų caro Romanovo giminės viešpatavimo sukurtiųjų pro-

ga nuo bausmės buvo atleistas. Apie ką gi buvo rašoma tame nelemtame 1912 m. gruodžio 15 (28) d. išspausdintame straipsnyje? Apie daug ką ir ganėtinai drąsiai – „apie mirštantį gyvį, kuris seniau didis ir nuožmus buvo“, apie tai, kad „dabar visų šalių valdžios nuoširdžiai bernauja pini-guočiams“, kad „žlugs pasaulinė šių dienų tvarka“. Na, o užbaigiama ir visai efektingai: „Pasaulinis darbininkų judėjimas parodė, jog valdančios Europos valstybių dinastijos viena koja jau grabe“ (p. 220–221).

Dėmesio vertos ir kitos „Rygos naujienų“ leidėjui iškeltos bylos, tam tikra prasme užgrūdinusios L. Jakavičių.

L. Jakavičius liudija: „Kai pradėjo išeiti Rygoje lietuvių laikraščiai, pradėjo ir mūsų inteligentai atbusti iš letargo miego. Jie įsisteigė sau Muzikos ir Dainų draugiją „Kanklės“. Pradėjo vaidinti viešus vakarus. (...) Kiek vėliau tie patys inteligentai įsteigė švietimo draugiją „Žvaigždė“ ir atidarė net keletą grynai lietuviškų mokyklų“ (p. 208). Na, o grynai paties L. Jakavičiaus rūpesčiu buvo įsteigta artistų mėgėjų draugija (dar vadinta Rygos lietuvių teatru) „Žaislas“ bei lietuvių taupomoji-skolinamoji kasa, pavadinta „Lietuvių banku“. Pastariesiems dariniams jis ir vadovavo.

*

Norint suprasti, iš kur tas L. Jakavičiaus troškimas prikelti iš tamsumos to meto paprastų žmonių lietuvišką dvasiją, derėtų kuriam laikui nusikelti kiek atgal. Į tas dienas, kai meilė tėvynei Liudvikui skiepjo jo mama, Akmenės miestelio „daraktorka“. Toji drąsi moteris lietuviško rašto slapta mokė ir kaimynų bei pažįstamų vaikus. Neišgąsdino jos nei caro žandarai, nei kratos. Motinos dėka ir su knygnešiais susipažino.

Gana vaizdingai L. Jakavičius prisiminė spaudos ir tėvynės meilę jam įkvėpusią motiną: „Ji mokėjo tą savo šviesos darbą gudriai maskuoti ir lietuviškus „lomentorius“ nuo žandarų gerai slėpti“ (p. 9). Žandarui su uriadninku užklupus, „daraktorka“ aiškino, jog mokanti poterių pirmajai išpažinčiai atlikti.

Tilžėje ir užatlantėje leidžiami laikraščiai bei lietuviškos knygelės darė didelį poveikį. Perskaitęs dailindavosi su artimaisiais, pažįstamais, tais, kuriems tai buvo svarbu ir kurie mokėjo išlaikyti paslaptį.

L. Jakavičius ne tik paliko išskirtinius pėdsakus kaip draustos lietuviškos spaudos skleidėjas, kovotojas už lietuviybę, kaip režisierius, artistas, leidėjas, net bankininkas, jis neblogai valdė ir plunksną. Pradėjęs nedidelių straipsnelių, žinučių rašymu į lietuvių spaudą, sukūrė nemažai satyrinių (daugiausia) kūrinių proza ir eilėmis, kai kuriuos jų pritaikė scenai, dalis publikuota periodikoje, dalis išleista atskiromis knygelėmis.

*

Leidyba, žurnalistika nors ir užėmė daug laiko, L. Jakavičiaus meilė teatrui buvo stipresnė. Tokia stipri, jog dabar, praėjus šimtmečiui, sunku patikėti, kad tiek veikta ir nuveikta. Pradžia nukelia į XIX a. pabaigą – 1898 m., kai su režisieriumi E. Flaksbergu, labai nelengvai gavę valdžios leidimą, pastatė J. Pšibilskio vieno veiksmo komediją „Žentas iškilmei“.

1908-aisiais gavęs valdžios leidimą, savarankiškai organizavo lietuviškus vakarus. Išskirtiniai 1911–1915 m., kai vadovavo „Žaislo“ draugijai.

Nors pagal 1912 m. rugpjūčio 1 d. prašymą iš miesto valdybos subsidijos negauta, iškilieji ponai nesiteikė ir į iškilingą vakarą-spektaklį atvykti, „Žaislo“ draugijos puoselėtojai nenusiminė, dirbo išsijuose.

Per tą penkmetį gražiai išplėtotą mėgėjų teatro veikla – pastatyti Aleksandro Fromo-Gužučio „Gedimino sapnas“ ir „Gudri našlė“ bei Mato Grigonio „Alkanas Jonukas“ (1911), Broniaus Laucevičiaus-Vargšo „Žmonės“ (1913). L. Jakavičius ne tik vadovavo, bet ir pats betarpiškai visur dalyvavo – dainavo, vaidino, vis dažniau reiškėsi kaip režisierius. Ir „Žaislo“ draugija įkurta, siekiant atsidedi grynai teatrui. Patirtį turėjo jau nemažą, o dabar atsirado galimybė plačiau pritaikyti prigimtinius gabumus, taipogi ir organizacinius. Iš pradžių (1911) buvo išnuomotas dviejų aukštų namas Rygos centre, kur galėjo tilpti iki 400 žiūrovų, o dar po trejų metų „Žaislo“ draugija gavo Rygos magistrato paramą (3000 rublių) ir užsimojo miesto centre pasistatyti teatrą. Iki tol artistų darbas buvo dažniausiai neapmokamas, paremtas entuziazmu ir altruistiniais norais, o dabar beveik realia svajone švietė naujos galimybės. Deja, tokius planus sugriovė prasidėjęs Didysis karas, į kurio mėsmales įsuko ir „Žaislo“ artistus.

Archyvinė medžiaga byloja, kad toje srityje nuveikta ganėtina daug – per septyniolika metų iki karo pradžios L. Jakavičius su įvairiais kolektyvais dalyvavo net 140 spektaklių.

Beje, su „Žaislu“ susiję idomiausių situacijų. Įkūrus draugiją ir pradėjus pastoviai, net porą kartų per savaitę vaidinti lietuviškus spektaklius, greitai pritrūko kūrinių. Situaciją blogino ir tai, kad vaidinti buvo galima tik Petrapilyje cenzoriaus patvirtintus veikalus. O toji procedūra užtrukdavo ilgai, net iki trijų mėnesių. Ir čia L. Jakavičius ėmėsi gudrybės.

Kadangi jau turėjo savo spaustuovę, kurioje spausdino ir savojo teatro afišas bei programas, be tų, kurios jau buvo gavusios cenzoriaus leidimą, išspausdindavo ir kitas, kuriose buvo informuojama apie necenzūruotus veikalus. Pastaruosius ir lipdydavo ant stulpų. Cenzorius tą kombinaciją žinojo, už tai jam vis tekdavo duoti kyšį ir pavaišinti, bet rizikavo tik pats L. Jakavičius.

Tačiau ir cenzorius ne visada būdavo sukalbamas. Didžiausia problema kilo 1914 m. pavasarį rengiantis paminėti lietuvių spaudos draudimo panaikinimo dešimtmetį. Ne dėl paskaitos, kurią skaitė pats L. Jakavičius, ir ne dėl choristų dainų bei vaidinimo, o dėl Lietuvos himno sugiedojimo. „Ne ir ne“, – sakė cenzorius, net pasiūlius riebių kyšių ir geras vaišes. O L. Jakavičiui taip norėjosi, kad nors kartą viešai Lietuvos himnas būtų sugiedotas.

Kai jau, rodės, viskas prarasta, ir cenzorius, nepatvirtinęs afišų bei programų, pasiėmęs portfelį, išėjo iš savo įstaigos, L. Jakavičius patraukė drauge. Einant pro restoraną, pabandė dar sykį – pakvietė priešpiečių. Šiaip taip pavyko įkalbinti užsukti, o įpusėjus grafina, vėl grįžo prie ankstesnės kalbos. Škart baigėsi geriau – cenzorius pieštuku išbraukė Lietuvos himną, užrašė *Nacionalnaja pjesnia* „Lietuva tėvynė mūsų...“ ir įspėjo, kad, jei giedant susirinkę atsisots, budintis pristavo padėjėjas gali ne tik vakarą užbaigti, bet ir protokolą surašyti.

Nukelta į 8 psl.

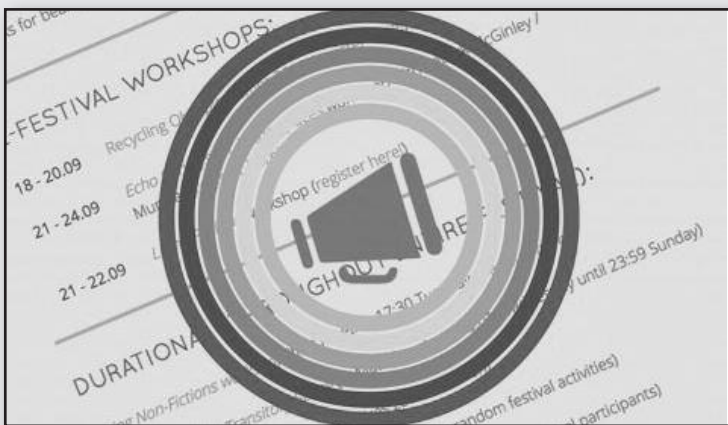
Kultūros kronika

Rugsėjo 2 dieną Hiltawsky galerijoje Berlyne vyko Menininko pokalbis, kuriame dalyvavo Lietuvos fotografijos Maestro – Antanas Sutkus. Savo darbų parodos „Žmogaus dienoraštis“ (People's Diary) uždarymo metu jis susitiko su Lietuvos fotografijos mylėtojai Europos meno metropolijoje – Berlyne. Vokietijos sostinėje pristatyta nauja Antano Sutkaus fotografijų knyga „Lietuvos žmonės“. „People's Diary“ – tai kūriniai, kuriuose išsijungia ribos tarp informacinės ir meninės fotografijos, nes jų autorių domina ne grynoji dokumentika, bet žmogaus gelmė su jo džiaugsmiais, vienatve, kančia ir atjauta. Jo mėgstami personažai – vaikai ir jaunuoliai, „vidutiniai“ žmonės. Šios darbų serijos tikslas buvo ir yra įamžinti nepasikartojančias akimirkas, kurias menininkas atranda žmonėse ir juos supančioje erdvėje. Vokietijoje fotografijos gerbėjai Antano Sutkaus fotografija jau galėjo gėrėtis Greifswalde, Miunchene, Kelne, Berlyne, Rostoke ir kituose miestuose.

Rugpjūčio antroje pusėje Prancūzijos pietuose, Provanso-Luberono regione, surengtas lietuvių menininkų kūrybinis pleneras, kurį organizavo „Menų tiltas“ galerijos vadovas Edvinas Žukas. Septyni žinomi Lietuvos dailininkai – Rimas Bičiūnas, Jonas Daniliauskas, Audrius Gražys, Paulius Juška, Vytenis Lingys, Sigita Maslauskaitė ir Kristina Norvilaitė – dvi savaites kūrė paveikslus Bosco dominijos (Domaine de Bosc) rūmuose įrengtose kūrybinėse dirbtuvėse. Vėliau prie jų prisijungė ir žymus pianistas, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas Petras Geniušas. Rugpjūčio 31 d. lietuvių menininkų kūryba pristatyta prancūzų žiūrovams šio regiono kultūros festivalio „Festival Invitations“ metu. Ant įspūdingų rūmų sienų atviroje erdvėje buvo originaliai išeksponuoti plenero metu sukurti kūriniai, o paroda pavadinta „Švytėjimu“. Pietų Prancūzijos gamta, jaukūs kompaktiški miesteliai ir žmonių gyvenimo būdas įkvėpė Lietuvos dailininkus naujiems kūrybiniais pokyčiams.

Keturi lietuvių menininkai – Lida Dubauskienė, Eglė Vertelkaitė, Mindaugas Gapševičius ir Vygandas Šimbelis – rugsėjo mėnesį pristatys savo menines koncepcijas ir kūrybą šiuolaikinio meno projektuose, vykstančiuose Suomijoje. Rugsėjo 9 d. Ratomo grafikos ir fotografijos centre Jyväskylä (Suomija) atidaryta menininkų Lidos Dubauskienės ir Eglės Vertelkaitės jungtinė kūrybos paroda. Šioje parodoje eksponuojami kūriniai atspindi vieną svarbiausių E. Vertelkaitės kūrybos ypatybių – tai conceptualus, kartais kone matematinis ar fizikinis mąstymas, perteikiamas vaizdais. L. Dubauskienės darbai skirti meno gurmanams, išsiilgusiems tikrosios grafikos. Rugsėjo 14–20 d. lietuvių menininkas Vygandas Šimbelis dalyvaus Suomijoje Arktyje, Kipisjärvi biologinėje stotyje (Laplandija), įsikūrusioje rezidencijoje „FieldNotes“. Ši rezidencija – meno praktikai ir meniniams tyrimams skirta laboratorija išskirtinė tuo, kad savo veikloje sujungia meną ir mokslą. Rugsėjo 23–27 d. menininkas Mindaugas Gapševičius dalyvaus Tarptautiniame festivalyje „Pixelache“, vykstančiame Helsinkyje. M. Gapševičius festivalio dalyvius kvies į seminarą, kuriame bus svarstoma, kaip erdvę dalijasi organizmai ir mašinos.

Prisiminti nekenkia

Lietuvos kariuomenės Vilniaus rinktinės kariai peržengė demarkacinę liniją

Atkelta iš 1 psl.

Kartoju: gerai, kad mūsų patriotiškai jauni vyrai nestojo į kovą su pavergėjais pirmos invazijos dienomis; protingai išvengta aukų. Tačiau, nors istoriškai tautai tai yra didinga ir tauru, skaudaus partizanavimo miškuose ėmėsi vėliau, kai sovietai jau atšventė pergalę prieš vokišką nacizmą. Ironiška, kad tik šios pergalės ir po to įvykusios sienų pertvarkos Lietuvos respublika atgavo Klaipėdos ir Vilnios teritorijas. Esu tikras: naciai niekad nebūtų sugrąžinę Klaipėdos Lietuvai. Taigi ir gūdžiame laikmety tautos likimą paglostė šviesos pluoštas. Istorijoje, kaip šachmatų lentoje, būna netikėtų galimybių.

Kitas, dažnai nutylimas istorinis faktas: didžiosios Vakarų valstybės niekada nesiruošė padėti mūsų partizanams kariškai. Kas blogiausia, partizanai, klausydami Vakaruose veikiančių Laisvės radijo pranešimų, ugdė savyje tikėjimą: išvadavimo diena artėta artėja: anglai, amerikiečiai darys viską, kad būtų pašalinta sovietų okupacija Baltijos valstybėse. Suprantama, jauni vyrai ūkiuose, gavę šaukimus į sovietų kariuomenę (buvau ir aš įkliuvęs), verčiau ėjo į miškus ir ten šliejosi prie besislapstančių Lietuvos kariuomenės ar rinktinės vyrų. Jie buvo tikri, kad netrukus Vakarų valstybės ims kariauti su Rytų Europoje įsigalėjusia Sovietų Sąjunga. Deja, tai buvo tik tuščių burbulų pūtimas, propaganda, kokio nors desantininko-žvalgo nutupdymas... O šaltasis karas tebeliko mums gūdas ir miškuose, ir kaimuose, ir Sibiro tremtyje. Tarybiškai tvarkoma Lietuva turėjo galuotis pusę šimtmečio, puoselėdama

laisvės idėją mintyse. Atsargiai – pokalbiuose. Meno metaforose.

Neturiu teisės nė žodeliu girtis savo veikla, nes pasprukęs manevravau laisvame užsienyje, Amerikoje dalyvaudamas Vasario 16-osios minėjimuose. O mano ankstyvesnis kareiviavimas su vokiečiais Šiaurės Rytų fronte po 8 mėnesių baigėsi nykiu pasitraukimu ir vėliau – sovietų uniformos išvengimu. Galiausiai – nuotykinga odisėja į Vakarų Vokietiją, kur dviejų metų darbas Saaro krašto liejykloje užgrūdino raumenis ir įdiegė pagarbą darbininkijai.

Neišdyla tų laikų patriotizmas ir vilties sklidinį samprotavimai. Bet dabar, po daugelio turiningų ir lemtingų metų, manau, jog Lietuva, šventai gerbiant partizanų auką, išliko sąmoningai gyva tik dėl žmonių meilės savam kraštui, kalbai, papročiams, istorijai, tikėjimui, net santūriai abejojnei, darbštumui... Galėčiau išlukštenėti ir daugiau privalumų vidinei laisvei pagrįsti... Be abejo, politiškai naudinga buvo ir išeivių veikla. Tačiau ryškiausiai Sąjūdžio Lietuvoje švytėjo vieningas ryžtas įkūnyti nepriklausomybės atgimimą. Ne vien su dainomis, bet ir su aukomis.

Galop esu įsitikinęs: poetės Salomėjos Nėries ar prozininko Petro Cvirkos vidiniai gyvenimai (jų kūrybiniai talentai) yra apjuosti mūsų tautinės reikšmės vainikais: jie vartojo gyvybės šviesa tvaskančią gimtąją kalbą. O jų įsivėlimas į totalitarinės ideologijos siautulį kaupiasi ir to laikmečio tragikomiškoje dalyje. Nepaisant priespaudos, sovietmečiu niekada nestigo taiklių anekdotų.

Pranas Visvydas

LIETUVANIS SUGRĮŽTA

Atkelta iš 7 psl.

Cenzorių, jau gavusį 25 rublius už *prielankumą*, teko dar sykį prašyti pagalbos – jį pakvietė į vakarą ir paprašė, kad tuo metu, kai choras giedos himną, jis su pristavo padėjėju paviešėtų bufetą, aišku, vakaro rengėjų sąskaita.

Susiklostė ne visai taip, tačiau sėkmingai. Kol salėje buvo tik du rusai policininkai, teko keisti vakaro programos tvarką. Laukiamieji „svečiai“ atsirado gerokai pavėlavę ir savo vizitą pradėjo nuo bufeto. Pakviestiems į atskirą kabinetą, jiems buvo užsakyta *stipri* vakarienė, atsiklausus pristavo

padėjėjo, į bufetą persikėlė ir policininkai. Štai tada ir atėjo toji lemtinga valanda, kurią L. Jakavičius taip aprašė: „Paliečiau mūsų chorvedžiui p. J. Lukavičiui, kad tuoj duotų skambutį atidaryti sceną ir giedotų Lietuvos himną. Kadangi jau visas choras stovėjo scenoje ir laukė tik mano įsakymo pradėti, netrukus pakilo uždanga, ir choras pradėjo išdidžiai giedoti. Tai buvo pirmą kartą Rygoje viešai sugiedotas Lietuvos himnas. Bet tai buvo ir paskutinis, nes, kol rusų caro valdžia 1917 metais nežlugo, niekas daugiau nebeišdrįso Lietuvos himno viešai giedoti“ (p. 237).

Tęsinys kitame numeryje